

Eski Babil Dönemi'nde Kralların Gözü - Kulağı: Casuslar ve Casusluk Faaliyetleri

Kadir Büyükkulusoy*

Filiz Ay Şafak**

* Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof.

Sivas Cumhuriyet
Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Arkeoloji Bölümü /
Sivas Cumhuriyet
University, Faculty of
Letters, Department of
Archaeology
kadirbuyukulusoy@gmail.com
Sivas / TÜRKİYE

** Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof.

Sivas Cumhuriyet
Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Arkeoloji Bölümü /
Sivas Cumhuriyet
University, Faculty of
Letters, Department of
Archaeology
filizaysafak@gmail.com
Sivas / TÜRKİYE

Gönderim / Received:

15 Mart 2024

Kabul / Accepted:

21 Haziran 2024

Alan Editörü / Field

Editor:

Ayça Baydar

Öz

Bu makalede Eski Babil Dönemi'ndeki (~MÖ 1894-1595) casuslar ve casusluk faaliyetlerinin dönemin yazılı belgelerinden yararlanılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Türkçe literatürde çok az işlenen bu konuyla ilgili antik ve modern kaynaklardan da yararlanılmıştır. Çalışmamızda Eski Babil Dönemi'ndeki casuslar ve diğer haber getirenler, bilgi toplama teknikleri, istihbaratın iletilmesi ve dezenformasyon gibi konular dönemin çağdaş krallıklarının yazılı metinleri ile birlikte ele alınarak incelenmiştir. Casuslar yazılı belgelerde kralların gözleri ve kulakları olarak geçmektedir. MÖ 2. binyılda mesleği casusluk olan kişilerin yanı sıra vassallar, elçiler, kraliçeler, prensesler ve tüccarlar da bilgi toplayıp krallara iletmışlerdir. Yazılı ya da sözlü olarak getirilen bilgilerin doğruluğunun çeşitli yollarla kontrol edildikten sonra krala iletiildiğine ilişkin kayıtlar da vardır. Casusluk faaliyetlerinin hem savaş hem de barış dönemlerinde yürütüldüğü, aralarında dostluk ilişkisi olan kralların bile casusları aracılığıyla birbirleri hakkında bilgi edinmeye çalıştıkları ve bir süre sonra müttefikliklerinin düşmanlığa dönüştüğü de görülmektedir. Bu faaliyetlerin iyi bir şekilde yürütülerek bilgilerin toplanması, siyasi ve askeri alanda başarılı olunmasını sağlamıştır. MÖ 3. binyıl yazılı belgelerinde ilk izlerine rastladığımız ve MÖ 2. binyılda neredeyse kurumsal bir yapıya bürünen casusluk faaliyetlerinin günümüzde de devam etmesi, bu mesleğin! uzun bir geçmişe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eski Babil Dönemi, casus, casusluk, istihbarat sistemi, dezenformasyon.

The Eyes and Ears of Kings in the Old Babylonian Period: Spies and Espionage Activities

Abstract

This article aims to examine spies and espionage activities in the Old Babylonian Period (~1894-1595 BC) by utilizing the written documents of the period. Ancient and modern sources are utilised on this subject, which have been only superficially covered in the Turkish literature. In our study, topics such as spies and other news bringers, information gathering techniques, transmission of intelligence and disinformation in the Old Babylonian Period are examined together with the written texts of the contemporary kingdoms of the period. Spies are referred to in written documents as the *eyes and ears* of kings. In the 2nd millennium BC, vassals, ambassadors, queens, princesses and merchants also gathered information and transmitted it to kings, in addition to those whose profession was espionage.

There are also records that information, whether written or oral, was transmitted to the king after being checked for accuracy in various ways. It is also observed that espionage activities were carried out both in times of war and peace, and that even kings who had a friendly relationship with each other tried to obtain information about each other through their spies, which after a while turned their alliance into enmity. The execution of these activities efficiently and the consequent gathering of information led to political and military success. Espionage activities, the first traces of which date back to the written documents of the 3rd millennium BC and which took on an almost institutionalized structure in the 2nd millennium BC, continue today; and this fact reveals that the profession has a long history.

Keywords: Old Babylonian Period, spy, espionage, intelligence system, disinformation.

GİRİŞ

Bilginin güç (Bacon, 2022, s. 26) olduğunun farkında olan eski Yakın Doğu kralları yaşadıkları coğrafyanın ne kadar acımasız olduğunun da kuşkusuz farkındaydı. Kurdukları siyasi-ticari sistemlerin ve kendi egemenliklerinin diğer krallar tarafından yıkılmasını önlemek için haber kaynaklarının olması ve gerekli bilgilerin kendilerine sürekli ulaşması gerekiyordu. Düşmanın veya dostun sırlarını, görerek ve duyarak (daha doğrusu çalarak) efendisine aktarmak da bir casusun en önemli görevidi. Casuslar kralların *gözleri ve kulakları* olarak tanımlanmakta olup bu ifade ilk kez bu şekliyle Mısır yazılı belgelerinde MÖ 2. binyılın ikinci yarısında görülmektedir. Kral Merneptah için yazılmış olan: *"Her memleketin işleri, sen sarayında istirahat halindeyken sana anlatılır. Ve milyonlarca kulağınız olduğu için bütün milletlerin sözlerini işitiyorsunuz. Biri konuşursa kulağımıza ulaşır. Biri bir şey yapsa -ki gizliyse- yine de gözünüz onu izleyecektir."* (Foster, 1995, s. 141-142) ifadesi bu konuda en iyi örnektir. Mısır'ın 18. Hanedanlık Dönemi'nde bir birlik komutanı ise *"Zavallı Retjenu'nun yabancı ülkesinde Aşağı Mısır kralının gözleri ve Yukarı Mısır kralının kulakları"* olmakla övünmektedir (Trimm, 2017, s. 76). Geç Assur kaynaklarında bu ifade: *"Gördüğüm ve duyduğum her şeyi krala, efendime rapor edeceğim ya da duyduğum her şeyi krala rapor etmeyen herkes bu görevi ihmal eder."* şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Oppenheim, 1968, s. 173-174). Herodotos, Med kralı Deiokes hakkında *"Birisinin bir yaramazlık yaptığını öğrenince onu yakalatıp suçuna göre ceza veriyordu ve egemenliği altında bulunan bütün ülkede adamları, gözleri ve kulakları vardı."* (Herodotos, 2021, s. 59) ifadesini kullanmaktadır. Xenophon, Pers kralı Cyrus için *"Dahası, onun sözde 'kralın gözleri' ve 'kralın kulakları'nı, hediyeler ve onurlar vermekten başka bir yolla elde etmediğini keşfettik; çünkü kendisine işitecekleri her şeyi bildirenleri cömertçe ödüllendirerek, pek çok insanı, kral lehine casusluk yapmak için gözlerini ve kulaklarını kullanmayı iş haline getirmeye teşvik etti."* (Xenophon, 1985, s. 337) diyerek Demir Çağ'ında da bu ifadenin kullanıldığını göstermektedir. Sun Tzu'nin (~MÖ 5.-4. yüzyıl) Savaş Sanatı eserinde ise: *"Gizli ajanları olmayan bir ordu tam olarak, gözü ve kulağı olmayan bir adam gibidir."* (Tzu, 1963, s. 149) şeklinde bir tanımlama geçmektedir.

Eski Babil Dönemi'ndeki (~MÖ 1894-1595) casuslar ve casusluk faaliyetleri ile ilgili Türkçe literatürde az çalışmanın olması, konu seçiminde dayanak noktası olmuştur. Sözü edilen döneme ait yazılı kaynaklar aracılığıyla incelenmesi amaçlanan konuyla ilgili dönemin çağdaş krallıklarının yazılı belgelerinin yanı sıra antik ve modern kaynaklardan da yararlanılarak karşılaştırmalı bir çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda öncelikle MÖ 2. binyılda Mezopotamya'nın siyasi durumuyla ilgili bilgi verildikten sonra haber getirenler, bilgilerin nasıl toplandığı ve iletildiği, dezenformasyon gibi konular ayrıntılarıyla incelenip değerlendirilmiştir.

Siyasi Ortam

MÖ 3. binyılın sonlarında III. Ur Hanedanı'nın yıkılması, eski Yakın Doğu'daki dengelerin değişmeye başladığını göstermektedir. Orta Tunç Çağ'ının başlarında ise Suriye'nin çeşitli bölgelerinden Mezopotamya'ya doğru gerçekleşen Amorit göçleri sonucunda her biri küçük bir etki alanına sahip şehir devletleri şeklinde bir siyasi örgütlenme modeli ortaya çıkmış; Mezopotamya ve çevresinin etnik yapısı büyük oranda değişmiştir (Durand, 2019, s. 1; Jursa, 2004, s. 16-17; Larsen, 2008, s. 13). MÖ 2000-1600 tarih aralığı, şehir devletleri şeklindeki bir örgütlenmeden, daha karmaşık ve istikrarlı bölgesel devlet yapılanmalarına doğru uzanan bir modelin de kendini göstermesine (Dalley, 1984, s. 145; Larsen, 2008, s. 14; Leick, 2003, s. 32); savaşlara, değişen ittifaklar ve kısa ömürlü bölgesel devletlerin ortaya çıkmasına ve dağıtılmasına da şahitlik etmiştir (Dalley, 1984, s. 30). Fakat ittifaklar ve savaşlar sürekli değildi ve bu yılın düşmanı ertesi yılın müttefiki olabilirdi (Sasson, 2015, s. 345). Bu konu Shamsi-Adad'ın, Şuşarra kralına gönderdiği mektupta: *"Ahzae'li Yashub-Addu'nun düşmanlığını mutlaka duymuşsunuzdur. Bundan önce Shimurrallar'ın adamını izlemiş, Shimurralların adamını terk etmiş ve Tirukkaelılar'ın adamını izlemişti. Tirukkaelılar'ın adamını terk etti ve Ya'ilanum'u takip etti. Ya'ilanum'u (kabilesini) terk etti ve beni takip etti. Benden bile kaçtı ve Kakmu adamını takip ediyor..."* (Moran, 1969, s. 628)

sözleriyle anlatılırken, Aşlakku kralı Ibal-Addu'nun Mari kralı Zimri-Lim'e yazdığı mektupta: "Uzun zaman önce babam ve büyükbabam Yahdun-Lim'in arkasından yürüdüler. Şimdi kendi adıma sağa veya sola bakmadım. Ben sadece efendimin kuluyum." (Charpin, 2015, s. 90; Durand, 2019, s. 36) ifadesi ile dönemin karmaşık ilişkiler yumağında bağlılığın şartlara göre değişebildiği belirtilmiştir. Bu karmaşık ilişkileri ve MÖ 18. yüzyılda Mezopotamya ve çevresindeki siyasi görünümü J. M. Sasson "Yırtıcıların sürü halinde çalışırken çok daha fazla ölümcül olduğu ve avlarının kendi başlarına saldırmaktan korktukları geniş bir Serengeti Ovasıydı." şeklinde tanımlamaktadır (Sasson, 1998, s. 458; 2015, s. 344). J. Eidem (2011, s. 338) ise dönemin koşullarını aşırı Makyavelist olarak yorumlamaktadır ki, Machiavelli de binlerce yıl sonra "Bilge bir hükümdarın tek hedefi ve tek kaygısı savaş ve usulleriyle uygulamaları olmalıdır." diyecektir (Skinner, 2017, s. 55).

MÖ 2. binyılın başlarında Mezopotamya'nın kuzeyi Shamsi-Adad'ın (MÖ 1809-1776) kontrolündeydi. Güneyde eski Larsa Krallığı, batıda başkenti Halpa (Halep) olan Yamhad Krallığı bulunurken, doğudaki topraklar Elam tarafından yönetiliyordu. Elam'ın MÖ 2. binyılın başlarında siyasi olarak güçlü olduğu, Mezopotamya çevresine ilgi duyduğu ve özellikle Elam'lı sukka'lerin (büyük vezir) casus kullanarak bilgi topladıkları Mari yazılı belgelerine yansımıştır (Charpin, 1988, s. 94). Babil'i yöneten Hammurabi (MÖ 1792-1750) ise güçlü ve etkili bir kral olabilmek için, karmaşık bir ittifak oyunu oynuyordu (André-Salvini, 2008, s. 18; Dalley, 2021, s. 67; Heimpel, 2003, s. 38-39). Shamsi-Adad Ekallatum'un yönetimini büyük oğlu Isme-Dagan'a, Mari'nin yönetimini Yasmah-Addu'ya (MÖ 1790) bırakmıştı. Shamsi-Adad ölünce Isme-Dagan Ekallatum krallığını sürdürürken Yasmah-Addu Mari'nin kontrolünü kaybetti ve yerine Zimri-Lim (MÖ 1775-1760) geçti (Heimpel, 2003, s. 38). Bu dönemde Yukarı Mezopotamya ve Mari'nin de dâhil olduğu bölge Akadlar, Amoritler ve Hurriler tarafından iskân edilmisti (Dalley, 1984, s. 7). Dönemin büyük krallıkları; Babil, Esnunna, Larsa, Qatna ve Halpa idi (Dalley, 1984, s. 30-44; Durand, 1992b, s. 41; Heimpel, 2003, s. 37-38). Itur-Asdu'nun bir raporunda: "Tek başına yeterince güçlü bir kral yoktur: Babil hükümdarı Hammurabi'yi on beş kral takip eder; Larsa'lı Rim-Sin ve Esnunna'lı Ibâl-pî-El'in arkasında da durum aynı; Qatna'lı Amuit-pi-El arkasında aynı; Halepli (Yamhad) Yarim-Lim'in arkasında yirmi kadar kral yürür." anlatımı dönemin siyasal manzarasını açıkça göstermektedir (Sasson, 2015, s. 82). Metnin kırık olduğu bölümde ismi geçtiği düşünülen Mari'ye ise yirmi kadar vassal krallığın bağlı olduğu bilinmektedir (Dossin, 1938, s. 117-118; Fleming, 2009, s. 236; Munn-Rankin, 1956, s. 104). Casusluk ve benzeri konularda önemli belgelerin ele geçtiği Mari, Halep ve Karkamış'tan Eşnunna ile Babil'e, Qatna ve Hazor'dan Ekallatum ile Şubat Enli'e uzanan geniş bir bölgenin kalbinde yer alıyordu (Fleming, 2009, s. 232-233; Koppen, 2007, s. 367; Kupper, 1991, s. 179-180). Ayrıca; "klasik Akadca yazan dünyaya tam olarak katılmak için yeterince yakın, aynı zamanda farklı yöntemleri birleştirerek kendini gizleyebilen, Akad ve Sümer geleneğinin geliştirdiği retorığe yani Güney Mezopotamya'ya yeterince uzaktı." (Durand, 1998a, s. 5; Heimpel, 2003, s. 13-14). Dönemin önemli aktörlerinden olan Babil ve Mari krallarının uzun süre dost oldukları Hammurabi'nin "Babil Mari'ye zarar verdi mi? ...Tıpkı bugün olduğu gibi Zimri-Lim beni her ayrıntıyla bilgilendiriyor ve benimle samimi olarak yazışmayı sürdürüyor... Zimri-Lim benimle yazışmaya başladığından beri, benden hiçbir zarar görmedi, ona karşı saldırganlık yapmadım..." (Durand, 1992b, s. 39) sözleriyle vurgulanmaktadır. Bu dostluğa rağmen iki kral (ve diğer krallar) birbirlerini sürekli izliyor ya da izletiyor ve birbirleri hakkında her zaman bilgi edinmeye çabalıyorlardı. Hammurabi üst düzey bir yetkilisine Zimri-Lim ve ordularından düzenli olarak haber almayı istediğini şöyle belirtmektedir: "...Zimri-Lim'den haberleri, ordusundan haberleri ve nerede bulunduğunu yazın ...Zimri-Lim ile ilgili size gelecek haber ve bilgileri yazmaya devam edin..." (Kupper, 1998, s. 10). Bu durum karşılıklıydı; Zimri-Lim de Babilliler'e Hammurabi'yi gözetlemeleri ve gizli konseyin tartışmalarını ona iletmeleri için rüşvet bile dağıtmış; karşılığında ise iyi bilgilendirilmiştir. Rüşvet konusu yemin protokollerinde de geçmekte olup Zimri-Lim'e bağlı görevlilerin rüşvet almayacakları veya dağıtmayacaklarına dair yemin ettikleri bilinmektedir (Sasson, 2015, s. 31).

İstihbarat toplamanın önemli yanlarından birisi olan gizli kaynaklardan gelen bilginin teyide muhtaç olduğuydu ki (Durand, 1998a, s. 13; Guichard, 1999, s. 37), bir kişiden teyit almak yetmiyor; bilgi kaynaklarının artırılması da gerekiyordu. Bu durum raporlara: “(çocuklarımı) *Zalpa ve Ahuna*'ya gönderdim ve onlar beni kontrol ettiler ve bir süre önce efendime yazdığım rapor doğru çıktı veya Şimdi size duyduğum haberi yazdım. Bu haberin teyidini alır almaz efendime hemen yazacağım.” şeklinde yansımıştır (Heimpel, 2003, s. 189). Zimri-Lim de aldığı istihbaratı yeterli görmemiş olacak ki eşi ve Yamhad kralı Yarim-Lim'in kızı olan Shibtu'dan (Dalley, 1984, s. 97; Durand, 2019, s. 15) kâhinlere danışmasını söyleyerek: “*Kâhinlere Babilli Hammurabi*'yi sorun... Bizimle dürüstçe konuşuyor mu? Savaş mı ilan edecek? ... Sorgulamayı bir kez yaptıktan sonra tekrar edin ve sorularımızın tüm cevaplarını bana yazın.” diyerek bilgilerin ilahi teyidini görmek istemiştir (Charpin, 2015, s. 33; Durand, 1992b, s. 51; van de Mierop, 2005, s. 74). Shibtu şu cevabı verecekti: “*Babil*'le ilgili soruları sordum. Bu adam bu ülkeye karşı çok şey düşünüyor ama başarılı olamayacak. Efendim tanrısallığın bu kişiye ne yapacağını görecektir: onu yakalayacak ve ona hükmedeceksin. Günleri sayılı ve yaşamayacak...” (Charpin, 2015, s. 33). Kâhinler (*bârûm*), bilgi sızdırılması tehlikesine karşı kralları uyarılmıştır: “*Krala hizmet eden biri, sırlarını düşman bir ülkeye sürekli olarak verecek*” (Trimm, 2017, s. 82). Aynı zamanda kâhinlerin de ağızlarını sıkı tuttukları: “*Zimri-Lim bana hangi gizli bilgiyi alayım diyorsa; ya da Zimri-Lim'in bir falcıya, bir meslektaşına söylediğini duyarsam; ya da meslektaşımın kehanet sonucunu görürsem, bu bilgiyi mutlaka gizli tutarım.*” kaydından anlaşılmaktadır (Sasson, 2015, s. 166, 273). Kehanetlere güvenilemeyeceğini Zimri-Lim anlayacak, ama çok geç olacaktır. Çünkü, Hammurabi Mari'ye saldıracak ve eski müttefiki olan krallığı MÖ 1760'ta fethedecekti (Larsen, 2008, s. 15; Leick, 2003, s. 32-33).

Casuslar ve Bilgi Toplama Teknikleri

MÖ 3. binyıl yazılı belgeleri orduların gideceği yer ve yol güzergâhı ile düşman ülkenin durumu hakkında bilgi edinmenin önemli bir konu olduğunu göstermektedir. Çünkü Homeros'un İlyada'sında belirttiği gibi: “*Savaş Tanrı(sı) herkes için bir, öldürmeye gelen çoğu zaman öldürülür*” (Homeros, 1992, s. 423). Akkad kralı Sargon (~MÖ 2340-2284) bu konuda iyi bir örnektir. Epik anlatımlarda her zaman savaşa hevesli biri olduğu görülen Sargon, ordusunun seferlerde karşılaşacağı lojistik ve istihbarat gibi sorunların da farkındaydı. Danışmanları, “*Efendim, gitmek istediğin yol aylar sürer, tehlikelidir*” şeklinde uyardığında Sargon, kendisine istihbarat sağlamak için sefer düzenlemek istediği bölgeleri gözetleyen tüccarları askeri seferini doğru bir şekilde planlamak ve bilgi almak için yanına çağırmıştır (Glassner, 1985, s. 116; Hamblin, 2006, s. 77; Sasson, 2008, s. 98). Kültepe'de ele geçen ve Sargon'un saltanatından sonra yazılmış olan bir metinde karşılaştığımız; “*haberci (lá-sà-mì-a / lāsimum) 3 bin habercim (3 li-me-e / lá-sà-mu-ú-a)*” (Günbattu, 1997, s. 134, 136, 138) ifadeleri de Sargon'un istihbarata verdiği önemi göstermiştir.

Savaş öncesinde düşman hakkında bilgi edinmenin önemi, Ibāl-pî-El tarafından Zimri-Lim'e gönderilen bir mektupta, Babil kralı Hammurabi'nin: “*Düşman hakkında bilgim olmadığı sürece asker göndermem, ... düşmanla ilgili tam bilgiyi gördüğümüzde...*” (Durand, 1998b, s. 227; Thureau-Dangin, 1936, s. 175; Trimm, 2017, s. 83) sözlerinden de açıkça anlaşılmaktadır. Düşman birliklerinin hareket halinde olduğu anlaşıldığında ise ya karşı bir harekât planlanıyor ya da “*Atamrum'daki birliklerinizi ve bölgemde bulunan kampınızı geri çekin!*” gibi ifadeler içeren ultimatome mektubu gönderilebiliyordu (Hamblin, 2006, s. 204). Düşman ordusundan bir casus da bilgi verebilirdi. Puzur-Şulgi bir mektupta Ur kralı Şulgi'ye (~MÖ 2000) bu durumu, bir casus yakaladığını ve düşman hakkında bilgi elde ettiğini “*...Ama şimdi düşman ordusu savaş için toplandı. Kaçak olarak önüme getirilen bir şahıs, geçerken bana bazı bilgiler verdi... Artık düşmanın gizli bilgilerini gerçekten biliyorum!*” (Trimm, 2017, s. 85) şeklinde aktarmıştır. Haber alma isteğinin sadece barış dönemleri için geçerli bir kavram olmadığı anlaşılıyor. Zimri-Lim'e gönderilen raporlar, yenilgiye uğratılan ve kaçan düşmanın takip edildiğini, sonraki planlarının ne olduğu konusunda da bilgilendirildiğini göstermektedir (Sasson, 2007, s. 473).

Ebla arşivindeki yazılı belgeler de MÖ 3. binyılın ikinci yarısındaki bilgi toplama işlemlerini gösteren kayıtlara sahiptir. Bu kayıtların çoğunluğu askeri nitelikte olup görevliler yabancı saraylara yaptıkları ziyaretler sonucunda elde ettikleri bilgileri krallarına ulaştırmıştır. Diğer şehirlerden ve krallıklardan gelen kişiler de Ebla kralını bilgilendirmiş ve haber getirenler ile bilgi gönderenler ödüllendirilmiştir (Biga, 2008, s. 298-299). Krallara bilgi iletmenin geri dönüşü kraldan alınan hediyelerdi ve hediyelerin kalitesi getirilen bilginin kralın ne kadar işine yaradığı ile ilgiliydi. Hammurabi bu konuyu: “*Beni hoşnut edeni giydirim, hoşnut etmeyeni giydirmem.*” sözleriyle özetlemiştir (Edzard, 1980-1983, s. 30). Eski Yakın Doğu’da casusların aldıkları hediyelerin niteliğinden daha farklı sorunları da vardı. Geç Assur Dönemi’nde (Demir Çağı), Tuşhân valisi olan Dürî-Aşşur III. Tiglat-Pileser’e gönderdiği bir mektupta: “*Çok kar var, (düşman topraklarına) casuslar (LUda-a-lim) gönderdim, ancak onlar geri dönerek ‘Nereye gitmeliyiz?’ diye sordular. Ama kar azalır azalmaz onları tekrar düşman ülkesinin içine göndereceğim ve raporları getirin diyeceğim.*” diyerek Şubria’ya gönderdiği casusların kar yağışı sonucunda geri döndüğünü rapor etmiştir (Hoffner Jr. 2009, s. 18; van Driel, 1992, s. 49).

MÖ 2. binyıl yazılı belgeleri sürekli değişen koşullara ayak uydurmak isteyen yöneticileri açık şekilde tasvir etmektedir. Bu gelişmelerin dışında kalmak istemeyen krallar, bilgi akışını sağlamak için çok sayıda¹ kişiyi kullanmıştır. Bu dönem boyunca krallar arasında, hediye alışverişi ile sözlü veya mektup yoluyla müzakere edilen, şartlara uyulmaması halinde yıkıcı bir ilahi cezalandırmayı gerektiren ciddi yaptırımları olan anlaşmaların yapıldığı bilinmektedir. Antlaşmalar birbirlerinin düşmanlarına yardım etmeme, kaçakların ülkelerine geri gönderilmeleri, tüccarları desteklemek ve korumak gibi düzenlemeler de içermekteydi. Çünkü tüccarlar bağlı oldukları krallara topladıkları bilgileri aktarıyorlardı (Charpin, 2007, s. 408). Mari belgelerinde kalay ticareti yaptığı anlaşılan Yatar-Addu’nun: “*... Kaynaklarımdan şunu da duydum ...*” anlatımı Zimri-Lim için bilgi topladığını göstermektedir (Durand, 1985, s. 622; Sasson, 2001, s. 330).

Eski Yakın Doğu’da bu kadar çok birbirine bağ(ım)lı krallık olmasına rağmen (Lafont, 1992, s. 183), antlaşmalarla sağlanan birliktelik yüzeysel kalmış; genellikle devletlerarası ilişkilerdeki şüphecilik çatışmalara neden olmuştur (Dalley, 2021, s. 61; Koppen, 2007, s. 371; Mcintosh, 2005, s. 184). Dönemin siyasi gelişmeleri kralların zeki, kararlı, inatçı, sabırlı ve acımasız olmalarını gerektirmiştir ki, bu özellikler siyasi oyun içerisinde, daha doğrusu ayakta kalmanın şartlarıydı. Değişen dengelere ayak uydurmak ise yöneticiler için bilgi edinmekle mümkün olmuş ve kralların herhangi bir yeni gelişme karşısında çabuk tepki vermesine sağlamıştır (Durand, 1998b, s. 504; Leick, 2003, s. 32-33). Sun Tzu’nin “*Aydınlanmış bir prensin ve bilge bir generalin, hareket ettiklerinde düşmanı yenmelerinin ve başarılarının sıradan insanlarınkini aşmasının nedeni, önceden bilmedir... ‘Ön bilgi’ denilen şey ne ruhlardan, ne tanrılarından, ne geçmiş olaylarla kıyaslanarak, ne de hesaplamalardan elde edilebilir. Düşmanın durumunu bilen adamlardan alınmalıdır.*” (Tzu, 1963, s. 144-145) şeklinde özetlediği bu durum dönem kralları için de hayati önemde idi.

Casusluk faaliyetleri MÖ 18. yüzyıl Mari belgelerinde sıklıkla geçmektedir. Bu belgelerde casus; *naşrum*, *hâlilum* ve *makû(m)* kelimeleriyle ifade edilmiştir (Durand, 1998b, s. 305). *Naşrum* (^{LU}*naşirum*: uyanık, tedbirli, gözetim altında, gizli tutmak, gizli haberci, casus, sır, başkalarından saklanan) (Charpin, 1988, s. 94; Durand, 1997, s. 457; 1998b, s. 306), *hâlilum* (=halâlu: sürünmek, gizlice yürümek, gizlice dolaşmak) (Black & Postgate, 2000, s. 101-102) veya *mākû / makûm* (=maqûm: keşifçi, casus, gözcü) (Black & Postgate, 2000, s. 192; Sasson, 2015, s. 129) kelimeleri ile ifade edilmiştir. Mari yazılı belgeleri özellikle göçebe Amoritler’in bilgi alışverişinde önemli katkı sağladığını göstermektedir (Leick, 2003, s. 32-33; Sasson, 2001, s. 331-332; 2015, s. 5). Bu konu, Ibal-El tarafından Zimri-Lim’e gönderilen bir

¹ MS 18. yüzyılda Prusya kralı II. Friedrich, Fransa kralı XV. Louis’den daha çok sayıda casusu olduğunu (oburluğuna da atıfta bulunarak) şöyle belirtmiştir: “*Fransa’daki kardeşimin 20 aşçısı ve 1 casusu var. Benim ise 20 casusum ve 1 aşçım var.*” (Andrew, 2022, s. 302).

mektupta: "...Savaşta ve barışta yolculuk eden bir tüccar gibi, göçebeler de yaya olarak dolaşıyorlar, dolaşırken de yerel dedikoduları topluyorlar." sözleriyle anlatılmıştır (Durand, 1997, s. 518; 1998b, s. 163; 2019, s. 456; Sasson, 2015, s. 7). Casuslar (muhibir, bilgi veren / *šā lišanu(i)m*) (Oppenheim, 1952, s. 131; Thureau-Dangin, 1936, s. 174-175) arasında Zalmakum'dan gelenler dikkat çekicidir. Ancak bu kişilere büyük miktarlarda ödeme yapılmadıkça güvenilemeyeceği de yazılı belgelerde anlatılmaktadır. Shamsi-Adad'ın bu konuda oğlunu: "Sürekli casus (ya da muhibir: ana lişanim) olarak toplanan Zalmakum acemi askerlerini hizmete almayın. Onların hizmetini aramayın..." saptamasını yaparak uyardığı görülmektedir (Sasson, 1969, s. 39; Trimm, 2017, s. 86). Krallara bilgi aktaranların bazıları, bunu olası bir ödül beklentisiyle; bazıları barınma umuduyla, bir kısmı da bir yazılı belgedeki ifadeyle "Efendime bir muhibir getirsinler ki, efendim konuşmaya istekli bir ağzı sorguya çeksin." satırlarında açıklandığı gibi sırf dedikodu! merakından yapıyorlardı (Durand, 1998b, s. 504). Casusların düşman kamplarına sızması ve haber göndermesinin yanında nasıl çalıştıkları da: "Arkadaşımız bir çekirge gibidir. Hareket etmeye devam ediyor... Bir casus gönderdik: araştırdı ve bize bildirdi..." (Durand, 1988, s. 335, 341; Sasson, 2015, s. 202) şeklinde ilginç benzetmelerle aktarılmaktadır.

Yakalanan casuslara hangi cezalar veriliyordu, yazılı belgeler bu konuda bizi tam aydınlatmıyor². Ancak hapishaneye konulduklarını: "Yakalanan bir düşman casusu hapishanede bağlı tutuldu." kaydından anlayabiliyoruz (Hamblin, 2006, s. 205, Lacambre, 2002, s. 16). Akıbetleri tam bilinmiyorsa da bazı casusların geri gelmediği Zimri-Lim ile ilgili bir yazılı belgede "Zimri-Lim şehre casuslar gönderdi ama onlar geri dönmediler." ifadelerinden anlaşılmaktadır (Sasson, 1973, s. 62-63; 2015, s. 128-129). Ayrıca karşı tarafın casuslarının faaliyetleri de dikkatlice izlenmiş ve buna yönelik önlemler de alınmıştır (Sasson, 1969, s. 39; 2015, s. 127; Trimm, 2017, s. 3).

Zimri-Lim dönemi yazılı belgelerinde: "Ne işitti (tuukum *šemû(m)*) isem, efendime yazıyorum, Çevremdekilerden duydum ve duyduğum her şeyi efendime yazdım (Heimpel, 2003, s. 364; van de Mierop, 2005, s. 28), Kulluğumun göstergesi olarak burada duyduklarımı efendime yazdım ya da Tüm keşiflerde kulaklarımı açık tutarım." (Durand, 1998b, s. 410; Heimpel, 2003, s. 434, 481) biçiminde ifadeler vardır. Hatta bilgi aktaranlar: "Bu raporu (haberi) Hammurabi'den önce duydum ya da (bunları) Hammurabi'nin ağzından duydum. Duyduğum sözleri (efendime yazdım)" diyerek övünmektedir (Heimpel, 2003, s. 461). Bazıları da duyduklarını gözleri ile de kontrol etmekteydi. Zimri-Lim'in Babil'deki elçilerinden Abi-Mekim konu hakkındaki raporunu: "...birliklerini henüz görmedim ve bu birliklerin sayısını efendime yazamam" (Heimpel, 2003, s. 381) şeklinde bitirmektedir. İstihbarat raporlarındaki tipik cümlelerden biri: "Efendime gördüğüm her şey hakkında tam bir rapor (tênum gamrum) yazdım." ifadesidir. Burada üzerinde durulması gereken kelime tam rapordur. Aşqudum bu konuyu: "...Hana hakkında tam (raporu) efendime yazacağım. "Karni-Lim'in (ve) Kurdaite Hammurabi'nin [ ] savaşacağına duymaya devam ediyorum. Onlarla ilgili haberleri kontrol etmesi için ... Geldiklerinde, efendim için tam bir rapor yazacağım." (Charpin, 1991, s. 7; Heimpel, 2003, s. 198, 200) şeklinde aktarmıştır.

Bu dönemde istihbarat sisteminin kurumsal bir yapıya büründüğünü ve ayrıntılı bilgi toplama teknikleri oluşturulduğunu savunan bilim insanları bulunmaktadır. Zimri-Lim'in istihbarat konusunda danışabileceği bir yapı oluşturduğu, Mari Sarayı'nın odalarından birini bu işe ayırdığı da yazılmıştır. Bu konseye kral tarafından atanan ve *buqaqum* olarak adlandırılan kişilerin (genellikle) başkanlık ettiği, bu konseyin adının tam anlamıyla "sır" (*pirištum* / *pirištum*: gizli görüşme / müzakere) olduğu da iddia edilmiştir (Sasson, 1969, s. 38; 2015, s. 138, 165). Bu yapıya ait büroda; yabancı saraylarda görevlendirilen elçiler, valiler (*šāpitum*) (Black & Postgate, 2000, s. 357; Marzal, 1971, s. 190-194, 196), kraliçeler, yabancı saraylara gelin giden prensesler, vassallar, tüccarlar, gezgin zanaatkârlar ile casuslardan gelen raporlar

² Daha geç dönemlerde Titus Livius Romalılar'ın casus yakalama işindeki başarılarını! ve casuslara verdikleri cezayı şöyle anlatır: "Bu sıralarda, iki yıldır fark edilmeden çalışan Kartacalı bir casus Roma'da yakalandı. Elleri kesildi ve serbest bırakıldı." (Livius, 1883, s. 100).

toplanmış ve değerlendirilmiştir. Bu konseyin varlığı Ibâl-pî-El'in Zimri-Lim'in sekreteri Şunuhra-Halû'ya gönderdiği bir mektupta: "Biliyorsunuz ki, efendimiz (Zimri-Lim) defalarca meclisimizde bizi şöyle uyardı: Nasıl oluyor da sana anlattığım gizli bilgiler rüzgâra kapılıyor." ya da Mari'den askeri bir yetkilinin bir subaya yazdığı bir mektupta: *Efendimiz Zimri-Lim'in katıldığımız toplantılarda birkaç kez nasıl nasihat ettiğini iyi bilirsiniz, neden hepinize anlattığım gizli bilgiler havada uçuşuyor?*" ifadelerinde açıkça görülmektedir (Charpin, 1991, s. 8; Trimm, 2017, s. 86). Her iki mektupta da konuşulan konuların dışarıya sızdığı, sırların düşmanlara ulaştığı ve Zimri-Lim'in bu konuda yardımcılarına sitemi ve kızgınlığı açıkça görülmektedir. Zimri-Lim sitem etmekte haklıydı; çünkü bir kehanet metninde yazdığı gibi, "Eğer sözler düşmana giderse" neredeyse her zaman kötü sonuçlar ortaya çıkıyordu (Sasson, 1969, s. 40). Benzer bir yapı Rönesans Dönemi Venedik'inde de görülen güvenlikten sorumlu olan 'Onlar Konseyi'dir. Bu konseyin üyelerinin yemini de "Yemin et, tövbe et ve sırrı ifşa etme (jura, perjura, secretum prodori noli)." şeklinde olup (Andrew, 2022, s. 131) MÖ 2. binyılla olan benzerliği ortaya koymaktadır.

Kâtiplerin ya da kralliyet sekreterlerinin gelen mektupları okuyup krala iletildiği de bilinmektedir. Konuyla ilgili bir mektupta: "Habdu-malik Sunuhrahalu'ya şöyle der: Çünkü krala hitaben yazılan tabletleri her zaman okuyan sizsiniz ve onları okuyan başka kimse yok... Bu tablete bakın, sonra uygunsa krala okuyun." (Oppenheim, 1965, s. 254), Ibal-Addu'dan Şunuhra-Halû'ya gönderilen bir mektupta da: "Bakın, size Ladin-Addu'nun eksiksiz bir raporunu gönderdim. Raporuna çok dikkat edin ve onu kralın huzuruna getirin." ifadeleri yer almaktadır. Gizli bilgiyi gönderenler genellikle krala hitaben yazdıkları mektuba ek olarak, bu mektubu kopyaladıkları veya özetledikleri Şunuhra-Halû'ya hitaben yazdıkları başka bir mektup eklemiştir. Bu sekreterler sadece yazılı belgeleri ilk kez okumakla kalmamış; sözlü olarak getirilen mesajlar da önce onlara iletilmiştir. Bununla birlikte Şunuhra-Halû'nun raporun tamamını krala okumadığı ve bu konuda suçlandığı da yazılı belgelere yansımıştır. Bu konudan rahatsız olan General Yasim-Dagan sekreteri yazdığı mektubu gelip krala bizzat okumakla tehdit etmiştir (Charpin, 2007, s. 409).

Elçiler

Diplomatik temaslar ve askeri ittifaklar, krall(ık)arı Akdeniz'den Basra Körfezi'ne kadar olan büyük bir alanda birleştirmiş (Larsen, 2008, s. 17) ve krallar da dönemin güç mücadelesinde ince diplomatik hamleler gerçekleştirmişlerdir. Krallar bu dönemde çoğunlukla şahsen tanışmıyorlardı ve yüz yüze görüştüklerine ilişkin çok az yazılı belge vardır (Dalley, 1984, s. 153; Levin, 2009, s. 55). Karmaşık ilişkiler çağı olarak da tanımlanabilecek bu dönemde çok sayıda kral, rakip saraylarda sürekli elçiler görevlendirirdi (Charpin, 2016, s. 131). Geç Tunç Çağı'nda da kralların yabancı saraylarda gözleri ve kulakları olup Byblos kralı Rib-Addi'nin Mısır sarayındaki bir yetkiliden bilgi aldığı yazılı belgelere yansımıştır (Oppenheim, 1965, s. 255). Yazılı belgeler bu elçilerden iki krallık arasındaki dostane ilişkilerin gelişmesine katkı sunmak bir yana casusluk yapmaları ve hükümdarları için gözlerini ve kulaklarını açık tutmalarının beklendiğini ortaya koymaktadır ki (Charpin, 2016, s. 131; Sasson, 2008, s. 98) MS 16. yüzyıl İtalyan yazarlarından Andrea Spinola'nın: "Hükümdarların planları ve sırları hakkında casusluk yapmak büyükelçilerin gerçek görevidir." (Andrew, 2022, s. 135) sözü büyükelçilerin görev tanımları içinde casusluğun da olduğunu ve binlerce yıl sonra da bu durumun değişmediğini açıklar niteliktedir.

J. Levin (2009, s. 55), yazılı belgelerde "büyükelçi" olarak çevrilen kelimenin aynı zamanda "casus" anlamına geldiğine ve büyükelçilerin iki işi birlikte yürüttükleri konusuna vurgu yapmaktadır. Elçilerin krallarıyla yazışmaları, tüm askeri konularda ayrıntılı bir bilgi birikimini ve geniş bir ilgi yelpazesini göstermektedir (Hamblin, 2006, s. 210). Elbette bilgi elde etmek için zaman zaman küçük rüşvetler de dağıtılıyordu (Hamblin, 2006, s. 210). Diplomatik misyon genellikle birden fazla kişiyi içerdiğinden, elçilerin her biri ayrı ayrı da krala rapor verebilirdi (Sasson, 1998, s. 458). Elçilerin görev süresi değişken olup bazı durumlarda günlük olarak rapor verdikleri görülmektedir. Örneğin Habdu-

Malik, iki haftalık bir görev sırasında Zimri-Lim'e en az on iki mektup göndermiştir (Charpin, 1991, s. 15). Elçilerin güvenliği, refahı ve yetkileri krallara bağlı olduğu için kendilerini unutturmamaları gerekiyordu. Bu yüzden topladıkları bilgileri ve dedikoduları yöneticilerine ileterek sadakatlerini gösterdiler (Sasson, 2001, s. 331-332; 2015, s. 5). Bu elçiler birbirlerinden diğer yöneticiler hakkında istihbarat aldılar ve birbirlerine rakiplerinin planlarını ve faaliyetlerini de anlattılar. Modern diplomaside olduğu gibi, yöneticilerin ve temsilcilerinin kişilikleri, müzakerelerin başarısında veya başarısızlığında genellikle önemli bir faktördü (Hamblin, 2006, s. 210). Bazı elçiler ev sahiplerinin eşleri hakkında dedikodu yapacak kadar göz ve kulaklarını açık tutmuşlardır (Sasson, 1998, s. 458). Yazılan raporlarda bazı elçilerin istihbari bilgilerin yanında kötü muameleye uğrama ve öldürülme korkusu duyduklarını da yöneticilerine ilettikleri görülmektedir (Oller, 1995, s. 1468).

Eski Yakın Doğu'da casusluk konusunda elçileri en iyi kullanan krallardan birisi Zimri-Lim'dir. Zimri-Lim, adamlarını elçi, casus olduklarında, askeri garnizonlara başkanlık ettiklerinde Mari'nin siyasi hedeflerinin kurnaz uygulayıcıları olarak hareket etmeleri için vassalların ve büyük kralların başkentlerine yerleştirmiştir. Zimri-Lim'in özellikle Babil sarayına yerleştirdiği elçiler, Babil'den görüldüğü şekliyle uluslararası durumdan Zimri-Lim'i haberdar etmiş ve onu Hammurabi'nin askeri planları, düşman kuvvetlerinin durumu ile Mari'nin çıkarlarını etkileyen her türlü siyasi gelişme konusunda bilgilendirmiştir. Önemli askeri ve siyasi bilgilere ulaşmak için Hammurabi'nin güvenini kazanmak da çok önemliydi. Mari'yi Hammurabi'nin sarayında temsil eden ve geriye çok sayıda rapor bırakan elçilerin başında gelen Ibāl-pî-El (Black & Postgate, 2000, s. 8; Durand, 1985, s. 622), bir mektubunda Hammurabi'nin güvenini kazanma konusunda: *"Hammurabi'yi meşgul eden her ne olursa olsun, bana her zaman haber gönderir ve onun kaldığı her yere giderim. Bana, onu rahatsız eden her şeyi anlatıyor ve ben bu sözlerin en önemlilerini efendime bildiriyorum."* (Sasson, 1969, s. 39; 2008, s. 98) diye övünmekten geri kalmamıştır. Hammurabi, Ibāl-pî-El'e olan güvenini çıktığı askeri sefere götürerek de göstermiştir. Ibāl-pî-El bu durumu Zimri-Lim'e: *"Hammurabi'nin ordusu sefere çıkmak için Babil'den ayrıldı ve beni onlarla gitmeye çağırdı. Evet dedim ama şu ana kadar yapacağımız keşif gezisinin amacını hala öğrenemedim."* notu ile açıklamaktadır (Durand, 1998b, s. 201). Kralın güvenini kazanmak her zaman elçiye iyi davranılacağı anlamına gelmiyordu. Ibāl-pî-El Zimri-Lim'e gönderdiği bir raporda Hammurabi'nin onu azarladığından: *"...Tıpkı daha önce efendime yazdığım gibi, bana şöyle cevap verdi: "Eşnunmalı adamın beş ila on gün içinde niyetinin ne olduğunu görmek istiyorum; kapa çeneni"! ya da ...Ona söyledim ve kelimelerimle anlamasını sağlamaya çalıştım ama ona şakacı ve nazik bir tonda söylediğim sözleri ne kabul etti, ne de duymak istedi."* diyerek kendisini ciddiye almadığından yakınmaktadır (Durand, 1992b, s. 45; 1998b, s. 223).

Zimri-Lim kendisine yakın ve güvendiği adamlarını yabancı saraylara yerleştirmenin yanında, içeriden de bilgi almak istiyordu. Bu durumun koşulları, içeriden bilgi alınacak kişilerin nasıl seçildiği, alınan bilginin karşılığının ne olduğu karanlıkta kalsa da bu taktiğin uygulandığını gösteren az sayıda yazılı belgelerden birinde, Karkamış'ın üst düzey yetkililerinden Şidqu-lanasi: *"Efendim bana isteklerini şöyle anlattı: "İsteğimi kabul et ve onun ilerleyişine uy..." Efendim ne zaman istekler hakkında konuşsa veya yazsa, benim açımdan, Efendimin istekleri için hazır duran ben değil miydim ve Efendimin isteklerini yerine getirmedi mi? Efendim şu anda şöyle dememelidir: "Benim Karkamış'ta hiçbir kulum yok!"... sözleriyle güvenilir birisi olduğunu vurgulayarak Zimri-Lim için casusluk yapmaya hazır olduğunu bildirmiştir (Sasson, 2015, s. 65). Kitabında casusluk konusuna bir bölüm ayıran Sun Tzu yerel casusları *"Yerel casuslar düşmanın taşra halkından çalıştırdığımız ajanlardır"* şeklinde tanımlamıştır (Tzu, 1963, s. 145).*

Zimri-Lim'e gönderilen bir raporda geçen *"Kulunuz Şarrum-Şululi (der ki), Hammurabi'nin sarayından... 2 adamla arkadaş oldum ve onlar sarayda konuşulan her şeyi duyarlar. Sarayın sırrını veya sözünü saklamazlar."* ifadesinde kurulan arkadaşlıkların bilgi toplamak için yeterli olduğunu görmek mümkündür (Heimpel, 2003, s. 330). Zimri-Lim'in İlan-şura şehrindeki temsilcisi Yamşun, kendi

muhbiri ile birlikte içki içerek sarhoş olan bir subay hakkında: “Kunnara, İbni-Addu’nun efendimin dostu olduğunu bilmiyordu. Ve sarhoşluklarında (İbni-Addu’ya) sözler söyledi...” diyerek insani zafiyetlerin de bilgi toplamak için kullanıldığını göstermektedir (Trimm, 2017, s. 82). Bununla birlikte bilgi almak için bu kişileri ikna etmenin zor olduğu ve bilgi verenlerin kendi hayatlarından endişe ettiği “...Arduwan’dan gelen bu adamı çağırdı ve onu sorgulamaya başladı: Dün bahsettiğiniz konuya geri dönün. Diğeri ise Hamman’a “Bu konuyu birine açarsan ölüürüm ve hayatta kalamam.” dedi (Ghouti, 1992, s. 63; Sasson, 2015, s. 5-6) ifadesinden anlaşılmaktadır. Elçiler, diğer elçilerden de bilgi alıyorlardı ki, Yarim-Addu’nun Zimri-Lim’e yazdığı mektupta “Kulun Yarim-Addu şu mesajı gönderiyor: Uzun süre Maşkanşabra şehrinde kalan Hammurabi’nin iki yetkilisi Tab-eli-Matim ve Sin bel-Aplim Babil’e geldiler...Taşındıkları mesajın (Larsa kralından) istihbaratını aldım... Larsa kralı Rim-Sin’in Hammurabi’ye gönderdiği mesaj budur.” (Munn-Rankin, 1956, s. 104; Oppenheim, 1967, s. 105; Sasson, 1969, s. 39) ifadelerinden elçilerin Hammurabi ile Rim-Sin arasındaki yazışmalara ulaşarak konuyu ileri bir boyuta taşıdıkları görülmektedir. Elçilerin her gönderdiği bilginin doğru olmadığı ve yanlış bilgiyi sonradan düzelttikleri durumlar da gerçekleşmiştir. Ibāl-pî-El, Nihriya kralı Bunuma-Addu tarafından ele geçirilen bir şehrin kimliği hakkında daha önce gönderdiği bilgileri sonradan şu şekilde düzeltmiştir: “... Der’e ulaştıktan sonra bu konuyu araştırdı. Bunuma-Addu, Aparha’yı ele geçirmede; Bunuma-Addu’nun ele geçirdiği yer Haduraha’dır.” (Sasson, 2002, s. 211).

Vassallar

Büyük kralların önemli bilgi kaynaklarından birisi de vassal krallardır. İttifaklar vassalları korudukları kadar, kolayca saldırganlığa da maruz bırakmıştır. Çünkü vassallar bağlı oldukları kralların hem dostlarını hem de düşmanlarını miras almış; bu durum da rahatsız edici koşullara yol açmıştır (Sasson, 2014, s. 679). Bu dönemde efendisine mektup göndermek, her vassalın bilgi iletme işlevini ifade etmektedir ki, bu görev yemin protokollerinde de açıkça hatırlatılmıştır (Kupper, 1991, s. 182). Geç Tunç Çağı’nda da Levant bölgesindeki krallar ile Mısır kralları arasında bu tür bir ilişkinin olduğu Amarna Mektupları’nda yer almaktadır (Moran, 1992, s. xxxii).

Vassal krallar aynı zamanda bağlı oldukları kralların sırlarını başkalarına vermeyeceklerine ilişkin de yemin etmişlerdir. Zimri-Lim ile Ibāl-pî-El arasında yapılan bir antlaşmada yer alan: “... Bu gizli mesajı kendi hizmetkârlarıma bile söylemeyeceğim.” anlatımı ve öncesinde geçen ifadeler özellikle askeri birliklerin hareketlerinin kimseyle paylaşılmayacağına yönelik bir taahhüt içermektedir (Abrahami, 2014, s. 52; Trimm, 2017, s. 82). Bu durum metinlerde: “Gerçekten sır tutacağım...herhangi bir gizli meseleyi bugünden itibaren yaşadığım sürece gizli tutacağım” (Eidem, 2011, s. 338), “...haberci veya tablet yoluyla bana iletceği gizli sözleri yaşadığım sürece, aynen koruyacağıma yemin ederim” (Charpin, 2016, s. 171), “... (başka bir krala) ya da başka bir ülkeye yazarsam, Tanrılar adımı ve soyumu taşıyan tüm mirasçıları yok etsin” (Sasson, 2015, s. 29) ya da Qar[ni-Lim ve Haya-abum]’un bana vereceği gizli sözleri saklayacağıma yemin ederim ve ...bilinmesi için (ifşa etmeyeceğime) yemin ederim (Charpin, 2016, s. 155) gibi farklı şekillerde anlatılmaktadır. Vassal krallar için bu yemini bozmanın sonuçları hakkında yazılı belgeler bizi tam olarak aydınlatmıyor. Ancak kullanılan ifadeler vassalların krallara olan bağlılıklarını (ya da onlardan ne kadar korktuklarını) açıkça göstermektedir. Vassal kralların gönderdiği tabletler o kadar çoktu ki Aşnakkum kralı Şadum-Labua’nun bir mektubundaki: “Kullarım göçebe şefine gitmekten yoruldu ve hiç durmadan gönderdiğim mektuplar için Aşnakkum’un çamurunu tükettim.” sözleri dönem insanının mizah duygusunu da yansıtmaktadır (Charpin, 2007, s. 414; Kupper, 1998, s. 155). Buna karşılık Habdumalik’in bir mektubundaki “Bilgiler bir tablete yazılmayacak kadar çok diye meselenin esasını özetledim ve Efendime yazdım.” (Charpin, 2007, s. 401) ifadesi, bazılarının da yazacakları konuyu özetleme yoluna gittiklerini göstermektedir.

Kraliyet Kadınları

MÖ 3. binyıldan itibaren diplomatik evlilikler yazılı belgelerden izlenmektedir. Akkad kralı Sargon (MÖ 2334-2193) ve III. Ur hanedanının (MÖ 2112-2004) ilk kralı Ur-Nammu zamanında bu tür evliliklerin yapıldığı görülmektedir (Heimpel, 2003, s. 56; Melville, 2005, s. 224). Ebla krallarının da ittifakları güçlendirmek için kızlarını küçük krallarla evlendirdiği bilinmektedir (Biga, 2008, s. 307-308; 2016, s. 77-78). MÖ 2. binyıldaki siyasi gelişmelerin birçok farklı kültürü içerecek şekilde büyümesiyle birlikte kadınların rolü de farklı bir konuma gelmiştir (Dalley, 2021: s. 65, 143; Melville, 2005, s. 225; Sasson, 2015, s. 103). Yakın Doğu'da siyasi ve askeri karakterlerin çoğunluğu erkektir (Levin, 2009, s. 55). Fakat Shibtu'nun Zimri-Lim'e yazdığı: "*Bunu kaynaklarımdan duydum, (Kuşatılmış) şehirden krala (düşmanca) yaklaşıyor...Bunu duydum ve çok korktum.*" satırlarından kraliçelerin de haber kaynaklarının olduğu anlaşılmaktadır (Sasson, 2015, s. 326). Zalmaqum Kraliçesi bir yazılı belgeye göre kocasına karşı büyüçülük, zina ve casusluk yapmakla suçlanmaktadır. Belgede kraliçenin *kötü haberi saraydan çıkarmakla* suçlandığı, yaptırımının da çile çekmek olduğu anlatılmaktadır (Durand, 1988, s. 512). Kraliçeler dışındaki hanedan üyesi kadınlar, diplomatik evlilikler dışında genelde sembolik olarak sahnedeki yerlerini almışlardır (Levin, 2009, s. 55). Bununla birlikte prenseslerin, vassallar veya diğer krallarla evlendiklerinde güçlü aktörler haline geldikleri, babalarının (ya da kardeşlerinin) siyasi temsilcileri olarak hareket ettikleri de yazılmıştır (Durand, 1992a, s. 108; Melville, 2005, s. 223-224; Sasson, 2015, s. 345). Nasıl bir misyonları olursa olsun hepsinden bilgi aktarması bekleniyor, bu görevi yerine getirmeleri için çeyizlerine genellikle bir kâtip de ekleniyordu (Sasson, 2008, s. 99; 2015, s. 103). Prensesler gelin geldikleri saraylardaki yemek ve törenlere katılarak topladıkları bilgileri, kâtiplerine yazdırıyor ve kurye ile babalarına iletiyorlardı (Sasson, 2015, s. 110). Bu konudaki uzmanlardan biri olduğu anlaşılan Zimri-Lim, kızlarını yalnızca ittifaklar kurmak ve vassalları güvence altına almak için kullanmakla kalmamış (Charpin, 2008, s. 159; Dalley, 1984, s. 97, 151; Durand, 1988, s. 95); bu kadınların yeni evlerine yerleştirildiklerinde babaları için istihbarat toplamalarını da sağlamıştır. Belki de Zimri-Lim'in uzun saltanatının dayanaklarından biri de buydu (Dalley, 1984, s. 152). Zimri-Lim'in kızları, raporlarını ve öğütlerini babalarına iletiyordu. Prenseslerin babalarına olan sadakati, yazılan bir mektupta şöyle vurgulanıyordu: "*İlansura'da bir kraliçe iken, Sima-tum (Zimri-Lim'in kızı) hala kendini bir Mari prensesi olarak görüyordu... Babasının mücadelelerine olan ilgisini koruyordu ve onu siyasi ve askeri olaylardan haberdar etmeye çalışıyordu.*" (Sasson, 1973, s. 69-70). Kızların babaları adına casusluk yapmaları bazen eşleri ile gerilime (Durand & Margueron, 1980, s. 256) neden olsa da, bazıları tavsiyelerini ciddiye almayan babalarına bu durumun olumsuz sonuçlarını hatırlatacak kadar özgüven sahibiydi (Durand, 1988, s. 516; Leick, 2003, s. 32-33; Sasson, 1972, s. 57; 1973, s. 68; 2015, s. 110). Zimrilim'in İlan-Şura kralı ve müttefiki Haya-Sumu ile evli olan kızı Kiru babasına yazdığı mektupta: *Kızımız Kiru (diyor ki): "Sana bu tableti gönderdiğimde Zu-Hadni Atamrum'dan gelmişti. Benimle gizlice konuştu. Ve bana getirdiği haberleri dinledim."* (Heimpel, 2003, s. 490; Sasson, 2015, s. 114) sözleriyle babası adına bilgi topladığını açıklamaktadır.

İstihbaratın İletilmesi

Eski Yakın Doğu'nun çeşitli dillerinde, haber iletmekle görevli kişilere karşılık gelen çok sayıda kelime varken; Shamsi-Adad, Hammurabi ve Zimri-Lim'in krallık yaptığı dönemlerdeki yazılı belgelerde Akadca *mâr šipri(m)* terimi (Heimpel, 2003, s. 160) kullanılmıştır. Anadolu'da ise Assur Ticaret Kolonileri Çağı yazılı belgelerinde haberci veya elçi, šipru, siipri(ni) ya da šipru ša alim (şehrin habercisi / elçileri) olarak geçmektedir (Albayrak, 2006, s. 44, 168). Burada karum ile yerel beylikler arasındaki ilişkilerde önemli yer tutan yazılı belgelerde *šipru ša karim...* (... *karum'unun elçileri*) ifadesi ile karumları denetlemek için Asur'dan Anadolu'ya gelen *šipru ša alim* arasında görev tanımı anlamındaki farklar net olarak bilinmemektedir (Günbattu, 1998, s. 480-481).

Belirli bağlamlarda; haberci, elçi, büyükelçi, ajan, vekil ve hatta tüccar *mâr şipri(m)* teriminin geçerli çevirileri olarak kabul edilmektedir (Heimpel, 2003, s. 160). Heimpel (2003, s. 160) '*tek bir kelimenin bu kadar farklı çevirisinin olmasının doğal olduğunu, Zimri-Lim'in Halep kralına yardım etmek için yola çıktığında seferber edilen adamlarının içinde en az 100 habercinin bulunduğu*' yazılı belgelere yansıdığını yazmıştır. Bu habercilerin mesaj iletmenin yanında, yol boyunca bilgi toplama veya casusluk görevlerini de yerine getirdikleri yazılı belgelere yansımıştır (Lafont, 1992, s. 172). Mari belgelerinde de gördüğümüz ve Helenistik Dönem'e kadar aynı ünvanla karşımıza çıkan *mâr şipri(m)*'lerin siyasi alandaki rolünün sözlü veya yazılı bir mesajın iletilmesi ile sınırlı olmadığı, çoğu zaman gerçek bir müzakere gücüne sahip oldukları da bilinmektedir. Metinler bu kişilerin seçiminde gerekli görülen iki önemli niteliğe atıfta bulunur: sadakat / güvene layık (*taklum*) ve hızlı (*kallum*) olmaları. İlginç olan bu kişilerin okuryazar olmalarının bir kriter olarak görülmemesidir. Bunun nedeni, hareket ve varış noktalarındaki mesajların asıl yazarlarının ve okuyucularının kâtipler olmasıdır. Haber kişisel bir konu ise yöneticiler genellikle kraliyet üyesi olan yakın çevrelerinden birini gönderirdi. Bunun yanında sıradan insanlar ve kölelerin dışında, habercinin tüm işlevlerini yerine getiren sayısız kadın haberci de (*mârat Sipri*) vardır (Lafont, 1992, s. 169, 183; Oller, 1995, s. 1466). Haberci ve elçilerin güvenlik amacıyla gruplar halinde seyahat ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak saldırıya uğradıkları çok sayıda yazılı belgeye yansımıştır. Bu konuda bir valinin Shamsi-Adad'a gönderdiği bir mektupta: "*kraliyet postasını taşıyan haberciler benim evime gelmemeli, sadece geceleri ve saklanarak kullanılacak başka bir yol...*" uyarısında bulunarak haber getirenlerin uyması gereken kuralların bir bölümünü de sıralamaktadır (Biro, 1973, s. 4). Uzun mesafeli seyahatin içerdiği tehlikeler nedeniyle, habercileri göndermeden önce kehanete başvurmak da yaygın bir işlemdir. Mari yazılı belgelerinde: "*Ulakların güvenliği için kehanetleri aldım: iyi değillerdi. Onlar için tekrar alacağım. Alametler uygun olduğunda, onları göndereceğim ya da bu mektubu bana getirdiğinizde, yolculuk sırasında (onun) korunması için kesin emirler verin. Mektubu taşıyanların güvenliği için kehanete başvurun.*" kayıtları konuyu açıklar niteliktedir (Hoffner Jr., 2009, s. 18).

Elde edilen istihbari bilgilerin yazıya aktarılıp ilgili yere gönderilmesi sırasında konunun doğası gereği katı bir gizlilik uygulandığı görülmektedir. Bu durum yazılı belgelerde: "*Bu gizli bir tablettir* (Heimpel, 2003, s. 160) ya da *size gönderdiğim gizli mesaj*" (Durand, 1998b, s. 147) gibi ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır. Önemli bilgiler istenmeyen kişilerin eline geçmemesi için yalnızca yazılı olarak değil, tabletin içeriğini ezberleyebilen güvenilir bir kişi aracılığıyla da iletilebiliyordu (Lafont, 1992, s. 175; Oppenheim, 1952, s. 134; Sasson, 2015, s. 164). Bu konuda Shamsi-Adad, Yasmah-Addu'ya şöyle yazmıştır: "*Samsi-Dagan'ın size söyledikleri konusunda bana şunları yazdınız: tablete böyle şeyler yazmak uygun değil.* ...Değilse, sözlü bir mesaj getirebilecek (kelimeleri ağzına alabilecek) güvenilir bir adam (olmalıdır). *Ona talimatlarını ver ve bana gönder ki, bu şeyleri önüme koysun*" (Charpin, 2007, s. 411, 413).

İstihbarat, yazılı belgeler veya yazılı belgelerdeki konuları ezberleyen kişilerin dışında farklı bir şekilde de iletilebiliyordu. Bu yöntem ateş ile haber vermektir ve düşman birliklerinin olası hareketi hakkında uzun mesafelerde çok hızlı bilgi iletme için kullanılmıştır (Durand, 1998b, s. 303; McIntosh, 2005, s. 190; Sasson, 2015, s. 207). Persler (Wiesehöfer, 2011, s. 34, 76), Abbasiler (Yıldırım, 2017, s. 259) ve Bizanslılar (Eyice, 2021, s. 238) tarafından da kullanılan ateş ile haber verme, casusluk faaliyetleri için de geçerliydi. Yaqqim-Addu kralına gönderdiği bir mektupta bu konuda bizi şöyle aydınlatıyor: "*...Bu yüzden baskın yapmayı planlayanlar planlarını askıya aldılar ve bunun yerine konuyu iyice incelemeleri için casuslar göndererek onlara "Kesinlikle! bütün gençlerin ve köylerdeki tahılların kalelerde toplanıp toplanmadığını kontrol edin dedim. Casuslarını gönderdikleri haberi geldi ve hemen ateş işareti yaptım...*". Bu metnin devamında karşı tarafın casuslarının ateş sinyalini fark ettikleri ve önlem aldıkları da anlatılmaktadır (Sasson, 2015, s. 129). Bazen yanlış ateş sinyalinin verildiği ve düşman baskınıyla ilgili boşuna tedbir alındığı da olmuştur (Sasson, 2015, s. 207). Bazı durumlarda ateş işaretinin karşılıklı yapıldığı anlaşılmaktadır. Durand'ın telgrafa benzettiği bu tekniğin kullanımıyla ilgili bilgiler ve bu

işaretleşmelerin yakından izlendiği de yazılı belgelerde: "Birçok şehir çifte ateş yakacak ve hepsini görecek, o gün çifte ateşi yükselteceksin." (Durand, 1998b, s. 303) şeklinde geçmektedir.

Eski Yakın Doğu'daki siyasi gelişmeler kralların neredeyse hiç kimseye güvenmemesine neden olmuştur. Bu yüzden bilgi getiren kişilerin güvenilirliği de çeşitli yollarla kontrol edilmiştir. Shamsi-Adad, bir elçinin getirdiği mesajın doğruluğunu farklı yollardan test ettiğini: "Haberci Mutuşu'ya verdiğim bir boğa yüzüğü kanıt olarak bana verdi. Ayrıca, Mutuşu'nun bir meslektaşı olan Etellini, Arrapha'da hastaydı: bu adamın hastalığından bahsetti. Bana bu iki delili verdi ve ben de onun sözlerine güvendim" (Charpin, 2007, s. 413) diyerek tarihe not düşmüştür.

Dezenformasyon

Düşmanı yanlış yönlendirmek de kralların planlarını kurnazca gerçekleştirmesine yardımcı olmuştur. Konu hakkındaki askeri bir raporda, askerlerin teknelerle taşınmasından önce, teknelerle yiyecek taşınacağına etrafa yayılması gerektiği ve bu bilginin düşman casusu tarafından duyulmasının da önemli olmadığı ve "Bu nedenle konvoyu sıradan bir tedarik filosu olarak gizlemek gerekiyor. Düşmanlar, filonun sadece tahıl taşımak için tasarlandığına inanacaklar ve ordunun diğer tarafta taarruz operasyonları yapacağını ve ... üstleneceğini tahmin edemeyecekler" (Durand, 1998b, s. 138, 306-307; van de Mierop, 2005, s. 8) denilerek düşmanın yanlış yönlendirileceği anlatılmaktadır. Casus olarak nitelendirilen kişilerin haber verme gibi sorumluklarının yanında krallarının propagandasını yapmak ya da düşmanları yanlış yönlendirmek gibi görevleri de vardı. Shamsi-Adad'ın ve diğer kralların bu tür eylemlerde bulunan adamları olduğu yazılı belgelerden bilinmektedir. Buna göre küçük bir rüşvet karşılığında düşman ülkesinden kişiler bulunacak, kral lehine söylentiler yayılacak ve askeri harekâtın yolu hazırlanacaktı (Kupper, 1951, s. 123-124; van Driel, 1992, s. 49). Konuyla ilgili belgelerde ^{LU}MEŞ tukkim (söylenti adamları) olarak geçen bu kişilerin başarılı olduğu ve Assur ordusunun yaklaştığı söylentisinin düşmanı konumundan ayrılmaya yönlendirdiği Ibāl-pî-El'in bir mektubunda: "Artık efendim tek bir adamın birliklerin fikrini nasıl değiştirebileceğini biliyor... Aksi takdirde bu adam birliklerin fikrini benim aleyhime çevirecek ve asla tam bir barışa sahip olamayacağım." şeklinde aktarılarak bu kişilerin yabana atılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca bu tür görevlilerin yakalanması durumunda doğal olarak idam edilmeleri gerektiği de yazılı belgelerde vurgulanmıştır (Sasson, 1969, s. 41). Krallar da dezenformasyon yapıyordu ki, Shamsi-Adad oğluna yazdığı bir mektupta bu konuda uzman olduğunu şu sözlerle hissettirmektedir: "Yasmah-Addu'ya de ki: Baban Shamsi-Adad böyle diyor. Bana taşıdığım tabletini öğrendim. Yaşub-El'in La'um'a getirdiği ve La'um'un evinize getirdiği, sen onu bana getirdiğinde öğrendiğim tabletteki sözlerden hiçbiri doğru değil! Hepsi abartılı. Yaşub-el'i yanlış bilgilendirdik ve La'um'a bir mektup gönderdi. Bu sözlerin hepsi boş. Gerçek bir tane yok!" (Durand, 1997, s. 99; Sasson, 2015, s. 7). Ibāl-pî-El Hammurabi'nin de bu yöntemi uyguladığını, Zimri-Lim'e onun ağzından: "100 asker gönderdiğimde, duyan kişi bunu bin olarak bildirir. Ve bin asker sevk ettiğimde 10 bin olarak bildirecek." (Durand, 1998b, s. 308) şeklinde aktarmaktadır. Kadeş Savaşı sırasında II. Muvatalli de böyle bir taktik uygulamıştır. Shasu (Mısır ordusunda da benzer görevler üstlenmişlerdir.) yerlisi iki kişiyi II. Ramses'in yakalamasını sağlamış ve bu iki casus II. Muvatalli'nin savaş alanına çok da yakın olmadığını söyleyerek Ramses'i aldatmıştır. II. Ramses konuyu doğrulamamış ve bu konuda keşif dahi yapmamıştır. Bunun sonucunda savaşın ilk aşamasında Hatti (Hitit) ordusundan büyük bir darbe yemiştir (Collins, 2007, s. 55; Wente, 1963, s. 172).

SONUÇ

Binlerce yıllık yazılı tarih; insanların, toplumların, ülkelerin nasıl hayatta kaldıklarını, hırslarını ve ilişkilerini anlamamızı sağlamaktadır. Bu konular hakkındaki tüm bilgiler her zaman günümüze ulaşmamışsa da (ya da dönemin koşullarını tam olarak anlayamasak da), özellikle MÖ 2. binyıl Yakın Doğusundaki gelişmeler baş döndürücü boyutlardadır. Dönemin şartları, kralları farklı kaynaklardan

bilgi edinmeye zorlamış ve çok canlı bir istihbarat ağının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yakın Doğu'nun erken tarihsel gelişmeleri, kralların aldıkları bilgi ile doğru ya da yanlış yönlendirilebildiklerini göstermektedir. Özellikle askeri seferlerden önce toplanan bilgi, planlama konusunda hayati önem taşımış ve krallar bu konuda bilgi toplamak için dönemin koşullarında her yöntemi denemişlerdir. Shamsi-Adad, Hammurabi ve Zimri-Lim, casusluk faaliyetleri tüm boyutları ile değerlendirildiğinde konu hakkında öne çıkan isimlerdir. Özellikle Zimri-Lim'in krallık dönemine ait Mari arşiv belgeleri konuyu birçok boyutu ile yansıtmaktadır. Hırslı krallar (ve kraliçeler) ve kendini korumaya çalışırken büyük krallara hizmet etmeye çalışan vassallar dönemin görünen yüzleri olmakla birlikte, adlarını çoğunlukla bilmediğimiz casuslar (özellikle göçebe Amorit kabile üyeleri), bilgi toplayanlar ve bu bilgiyi gerekli yerlere iletenler hikâyenin tam merkezinde yer almayı hak etmektedirler. Yerel casusların ve krala bilgi getirenlerin isimleri çoğunlukla belgelerde yer almamıştır. Bu durum gizliliğe ne kadar önem verildiğini göstermektedir. Bununla birlikte isimlerini bildiğimiz çok sayıda kişi de (elçiler, valiler, kraliçeler, prensesler, tüccarlar) bilgi toplama (casusluk olarak da okunabilir.) konusunda krallara yardımcı olmuşlardır. Bu anlamda kralların toplumun neredeyse tüm katmanlarından insanları dönemin zorlu şartlarında kişisel çıkarları için kullandığı anlaşılmaktadır. Bu konuda diğer hanedan üyelerinin de (Zimri-Lim'in eşi Shibtu bu konuda iyi bir örnektir.) casus kullanarak krallara yardım ettikleri yazılı belgelerden öğrenilmektedir. Özellikle Mari yazılı belgelerindeki askeri kayıtlar; casusluk faaliyetlerinin bir sistem dâhilinde yapıldığını, neredeyse kurumsallaşma aşamasına geldiğini açıkça göstermenin yanında, toplanan bilginin kralın güvendiği kişiler tarafından değerlendirildiği ve gerekli olanların krala iletildiği de bilinmektedir. Aynı zamanda, yazılı ya da sözlü olarak gelen bilginin doğruluğunun çeşitli yollarla kontrol edildiği, hatta bu konuda kehanete başvurulduğu da olmuştur. Krallar sadece bilgi toplamakla kalmamış; doğru olmayan bilginin düşmanın eline geçmesini sağlayarak, yanlış yönlendirme konusunda da günümüz istihbarat örgütlerinden geri kalmamıştır. Konunun doğası gereği casusluk eyleminin bir yaptırımı ve ödülü de vardır. Yazılı belgeler, bilgi getirenlere ve iletenlere bilginin önemine göre hediyeler verildiğini aktarmanın yanında, yakalanan casusların hapse atıldığı ya da öldürüldüğünü de belgelemektedir.

MÖ 3. ve özellikle 2. binyıl, modern dönemlerin bilgi toplama ve değerlendirme tekniklerinin temellerinin atıldığı bir evre olarak düşünülmelidir. Yazılı belgeler dönemin şartlarında canlı bir casusluk ağı kurulduğunu ve bu sayede kralların uzun denebilecek süreler boyunca ayakta kaldıklarını (küçük krallar için bazen tam tersi) ortaya koymaktadır. Bu bağlamda; iyi bir bilgi ağı, krall(ık)arın siyasi ve askeri alanda başarıya ulaşmasını da beraberinde getirmiş; dönemin zorlu şartları ise kralların gözlerini ve kulaklarını açık tutmalarının yanında, çok sayıda göz ve kulağının olmasını da zorunlu kılmıştır.

SUMMARY

This study aims to analyse spies and espionage activities in the Old Babylonian Period (~ 1894-1595 BC), which has very rarely been studied in the Turkish literature, by making use of the written documents of the period. The focus is mostly on Mesopotamia and its immediate surroundings. Although it is explained in the literature that kingdoms grew with their military power, it is seen that there are not many studies on the spies and intelligence systems, which are understood to be an important part of military power. The written documents in the archive of the city of Mari, which has an important place in the history of the Ancient Near East due to the content of its written documents, form the basis of the study. Especially the written documents dated to the reign of Zimri-Lim, who is understood to have been an important king in the Mesopotamian history, enlighten us on almost all military, political and social issues of the period. In addition, written documents from Assyrian, Babylonian, Egyptian and Anatolian civilizations have been consulted. Especially Assyrian king Shamsi-Adad and Babylonian king Hammurabi have taken their places in the study as important actors

of the period. In addition, the books of ancient writers such as Homer, Herodotus, Xenophon, and Sun Tzu have also been consulted, which helps establish a connection between the historical periods the aforementioned kings and these writers lived. In all these sources, spies, those who bring news, how information is gathered and transmitted, the rewards given for the information, disinformation, the punishments given to spies and the effects of all these actions in the ancient Near East have been evaluated.

The late 3rd millennium and early 2nd millennium BC is a phase in which very complex relationships emerged in the ancient Near East. Although rulers were often at the centre of these relationships, information gatherers from all professions and social strata played an important role in the survival of these kings and kingdoms. It is understood from the written documents that information gathering was an important issue at least from the 3rd millennium BC and onward. However, the first half of the 2nd millennium BC was a period when there were many written documents showing that espionage activities were of vital importance for the kings of the period.

Cuneiform documents clearly document the changes in the ethnic structure and the reshaping of commercial and political relations as a result of the wave of migration in Mesopotamia and its neighbourhood. These documents point to the formation and dissolution of various alliances between great kingdoms and vassals in the early 2nd millennium BC. It is also understood that all political plans in this phase were linked to military campaigns. In this sense, the kings sought to obtain information from people from all segments of society and laid the foundations of today's intelligence system. In this context, people labelled as spies have been defined as the *eyes and ears* of kings at least since the second half of the 2nd millennium BC.

The fact that Mesopotamia and its immediate neighbourhood was an area of constant conflict throughout the 2nd millennium BC made it necessary to convey the right information to the necessary places at the right time. For this purpose, spies, referred to in written documents as *nashrum*, *hâlilum* and *makû(m)*, were used. Apart from those who did this job professionally, ambassadors, queens, vassal kings, merchants, daughters of kings gathered information and conveyed it to the great kings. Among this group of people, especially ambassadors gathered information professionally in addition to their main profession and transmitted it to their masters. In the foreign palaces where these ambassadors were present, they conveyed military, political and sometimes gossip information to the kings to whom they were attached.

In particular, Zimri-Lim sent his close and trusted men to foreign courts as ambassadors, enabling them not only to organise bilateral relations but also to act as spies. Vassal kings also fulfilled the duty of collecting information for their masters. It is also known from written documents that queens conveyed the information they obtained to their husbands. Another almost traditional practice of the period was the marriage of princesses to foreign kings. One of the purposes of these marriages was to obtain information from the princesses; scribes were added to their entourages to dictate the information they obtained and send it to the relevant place. Merchants also conveyed the information they gathered to the kings they were affiliated with. This also ensured that they were supported and protected by treaties.

Espionage activities were carried out with the same diligence in times of peace. The information gathered was transmitted to the necessary places in written form or verbally by reliable persons to be evaluated. In addition to conveying information in writing, supplying urgent information about the possible movement of enemy troops over long distances very quickly by signal fires was another method. The kings not only gathered information, but also gave good examples of disinformation,

ensuring that inaccurate information fell into the hands of the enemy. Written documents also document that there were sanctions and rewards for espionage.

Reasons of security, the will to survive in the international arena, protection and expansion of the borders, and most importantly, self-interest appear as vital issues for the ancient Near Eastern kings and kingdoms throughout all periods. In the Old Babylonian period, a successful information gathering and evaluation network, which indicates an institutionalised structure, was established, albeit with very limited resources compared to today's intelligence systems. In addition to the kings keeping their own eyes and ears open, the use of many *eyes and ears* also contributed greatly to this success.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.	Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Katılımcı Rızası:	Çalışmada katılımcı yoktur.	Informed Consent:	There are no participants.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	No financial support was received from any institution or project for the study.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	There is no conflict of interest between individuals and institutions in the study.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.	Copyrights:	No copyrightable material has been used.

KAYNAKÇA

- Abrahami, P. (2014). Les obligations militaires entre alliés d'après le témoignage des archives de Mari de l'époque paléo-babylonienne (ca. 1810-1761 av. J. -C.). J. Bouineau (Ed.), *Le Droit international aspects politiques: Mutations et recompositions de l'espace méditerranéen, Volume I* içinde (s. 43-68). Paris: L'Harmattan.
- Albayrak, İ. (2006). *Kültepe tabletleri IV (K.t. olk)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- André-Salvini, B. (2008). Babylon. J. Aruz, K. Benzel & J. M. Evans (Ed.), *Beyond Babylon. Art, trade, and diplomacy in the second millennium B.C.* içinde (s. 18-26). New York: Yale University Press.
- Andrew, C. (2022). *Gizli dünya: dünya istihbarat tarihi* (M. F. Baş, Çev.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Bacon, F. (2022). *Seçme aforizmalar* (C. C. Çevik, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Biga, M. G. (2008). Au-delà frontières: guerre et diplomatie à Ebla. *Orientalia* 77(4), 289-334. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/43077920>.
- Biga, M. G. (2016). The role of women in work and society the Ebla Kingdom (Syria, 24th century BC). B. Lion & C. Mitcel (Ed.), *The role of women in work and society in the Ancient Near East* içinde (s. 71-89). Boston-Berlin: De Gruyter.
- Biro, M. (1973). Nouvelles découvertes épigraphiques au Palais de Mari (salle115). *Syria* 50 (1/2), 1-11. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/4197860>.
- Black, J., G. A. & Postgate, N. (Ed.). (2000). *CAD: A concise dictionary of Akkadian*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Charpin, D. (1988). Lettres de Yamşun. D. Charpin, F. Joannès, S. Lackenbacher & B. Lafont (Ed.), *Archives épistolaires de Mari I/2. (Archives royales de Mari XXVI)* içinde (s. 51-113). Paris: Editions Recherche sur les Civilisations.

- Charpin, D. (1991). Les mots du pouvoir dans les archives royales de Mari (XVIIIème siècle avant J.-C.). *Cahiers du Centre Gustave Glotz II* içinde (s. 3-17). Paris: De Boccard. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/43554090>.
- Charpin, D. (2007). The writing, sending and reading of letters in the Amorite world. G. Leick (Ed.), *The Babylonian World* içinde (s. 400-417). New York: Routledge.
- Charpin, D. (2008). La dot de princesse mariote Inbatum. T. Tarhan, A. Tibet & E. Konyar (Ed.), *Muhibbe Darga Armağanı* içinde (s. 159-172). İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi Yay.
- Charpin, D. (2015). *Gods, kings, and merchants in Old Babylonian Mesopotamia*. Paris-Bristol: Peeters.
- Charpin, D. (2016). Chroniques bibliographiques 18. Les Débuts Des Relations Diplomatiques Au Proche-Orient Ancien. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie Orientale* 110, 127-186.
- Collins, B. J. (2007). *The Hittites and their world*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Dalley, S. (1984). *Mari and Karana: two Old Babylonian cities*. New York: Longman.
- Dalley, S. (2021). *The city of Babylon. A history, c. 2000 BC-AD 116*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dossin, G. (1938). Les archives épistolaires du palais de Mari. *Syria* 19(2), 105-126. Erişim adresi: <http://www.jstor.com/stable/4196139>.
- Durand, J.-M. (1985). La defaite de Zuzu, roi d'Apum. *MARI* 5, 621-622.
- Durand, J.-M. (1988). *Archives épistolaires de Mari II/1. (Archives Royales de Mari XXVI)*. Paris: Editions Recherche sur les Civilisations.
- Durand, J.-M. (1992a). Unité et diversité au Proche-Orient à l'époque amorrite. D. Charpin & F. Joannès (Ed.), *La circulation des biens, des personnes et des idées dans le Proche-Orient ancien*, CRRAI 35 içinde (s. 97-128). Paris: Éditions Recherche sur les Civilisations.
- Durand, J.-M. (1992b). Espionnage et guerre froide: La fin de Mari. J.-M. Durand (Ed.), *Mémoires de N.A.B.U. 1. Florilegium marianum: Recueil d'études en l'honneur de Michel Fleury* içinde (s. 39-52). Paris: SEPOA.
- Durand, J.-M. (1997). *Les documents épistolaires du palais de Mari - tome 1*. Paris: Les Éditions du Cerf.
- Durand, J.-M. (1998a). Réalités Amorrites et traditions bibliques. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie Orientale* 92(1), 3-39. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/23282082>.
- Durand, J.-M. (1998b). *Les documents épistolaires du palais de Mari - tome 2*. Paris: Les Éditions du Cerf.
- Durand, J.-M. (2019). *Les premières années du roi Zimrî-Lîm de Mari. Première partie*. Leuven: Peeters.
- Durand, J.-M. & Margueron, J. (1980). La question du harem royal dans le palais de Mari. *Journal des Savants* 4, 253-280. Erişim adresi: https://www.persee.fr/doc/jds_0021-8103_1980_num_4_1_1417.
- Edzard, D. O. (1980-1983). Kleidung. *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie Band 6* içinde (s. 18-37). Berlin: Walter de Gruyter.
- Eidem, J. (2011). *The royal archives from Tell Leilan. Old Babylonian Letters and Treaties from the Lower Town Palace East (PIHANS 117)*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
- Eyice, S. (2021). *Yabancıların gözüyle Bizans İstanbul'u*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Fleming, D. E. (2009). Kingship of city and tribe conjoined: Zimri-Lim at Mari. J. Szuchman (Ed.), *Nomads tribes, and the state in the Ancient Near East* içinde (s. 227-240). Chicago: The Oriental Institute.
- Foster, J. L. (1995). *Hymns, Prayers, and Songs. An anthology of Ancient Egyptian lyric poetry*. Atlanta: Scholars Press.

- Ghouthi, M. (1992). Témoins derrière la porte. J.-M. Durand (Ed.), *Mémoires de N.A.B.U. 1. Florilegium marianum: Recueil d'études en l'honneur de Michel Fleury* içinde (s. 61-68). Paris: SEPOA.
- Glassner, J.-J. (1985). Sargon 'Roi du combat'. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie Orientale*, 79(2), 115-126. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/23282369>.
- Guichard, M. (1999). Les aspects religieux de la guerre a Mari. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie Orientale*, 93(1), 27-48. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/23281947>.
- Günbatti, C. (1997). Kültepe'den Akadlı Sargon'a ait bir tablet. *Archivum Anatolicum*, 3(1), 131-155. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/771318>.
- Günbatti, C. (1998). Karumlar arasındaki mektuplaşmalardan yeni örnekler. H. Erkanal, V. Donbaz & A. Uğuroğlu (Ed.), XXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi. Kongreye Sunulan Bildiler, 6-10/VII-İstanbul içinde (s. 479-484). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hamblin, W. J. (2006). *Warfare in the Ancient Near East to 1600 BC. Holy warriors at the dawn of history*. New York: Routledge.
- Heimpel, W. (2003). *Letters to the King of Mari: A New Translation, with Historical Introduction, Notes, and Commentary*. Winona Lake: Eisenbrauns.
- Herodotos (2021). *Herodot tarihi* (M. Ökmen, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Hoffner Jr, H. A. (2009). *Letters from the Hittite kingdom*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Homer (1992). *İlyada* (A. Erhat-A. Kadir, Çev.). İstanbul: Can Yay.
- Jursa, M. (2004). *Die Babylonier: Geschichte, Gesellschaft, Kultur*. München: C. H. Beck.
- Koppen, F. V. (2007). Syrian trade routes of the Mari Age and MB II Hazor. M. Biatek & E. Czerny (Ed.), *The synchronisation of civilizations in the Eastern Mediterranean in the second millennium B.C. III. Proceedings of the SCIEEM 2000 – 2nd EuroConference Vienna, 28th of May – 1st of June 2003* içinde (s. 367-374). Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Kupper, J.-R. (1951). Notes lexicographiques. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie Orientale*, 45(3), 120-130. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/23294573>.
- Kupper, J.-R. (1991). Zimri-Lim et ses vassaux. P. Garelli, D. Charpin & F. Joannes (Ed.), *Marchands, diplomates et empereurs, Melanges. Études sur la civilisation Mésopotamienne offertes à Paul Garelli* içinde (s.179-184). Paris: Éditions Recherche sur les Civilisations.
- Kupper, J.-R. (1998). *Lettres royales du temps de Zimri-Lim. Archives Royales De Mari XXVIII*. Paris: Éditions Recherche sur les Civilisations.
- Lacambre, D. (2002). Études sur le règne de Zimrî-Lîm de Mari. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie Orientale*, 95(1), 1-21.
- Lafont, B. (1992). Messagers et ambassadeurs dans les archives de Mari. D. Charpin & F. Joannes (Ed.), *In La circulation des biens, des personnes et des idées dans le Proche-Orient ancien. Actes de la XXXVIIIe Rencontre Assyriologique Internationale* içinde (s. 167-183). Paris: Editions Recherche sur les Civilisations.
- Larsen, M. T. (2008). The Middle Bronze Age. J. Aruz, K. Benzel & J. M. Evans (Ed.), *Beyond Babylon. Art, trade, and diplomacy in the second millennium B.C.* içinde (s. 13-17). New York: Yale University Press.
- Leick, G. (2003). *The Babylonians: an introduction*. New York: Routledge.
- Levin, J. (2009). *Hammurabi*. New York: Chelsea House Publishers.
- Livius, T. (1883). *The Second Punic War. Books XXI-XXV* (A. J. Church & W. J. Brodribbi, Trans.). London: Macmillan and Co.

- Marzal, A. (1971). The provincial governor at Mari: his title and appointment. *Journal of Near Eastern Studies*, 30(3), 186-217. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/543607>.
- Mcintosh, J. R. (2005). *Ancient Mesopotamia: New perspectives*. Oxford: Clío.
- Melville S. C. (2005). Royal women and the exercise of power in the Ancient Near East. D. C. Snell (Ed.), *A companion to the Ancient Near East* içinde (s. 219-228). Oxford: Blackwell Publishing.
- Moran, W. L. (1969). Akkadian Letters. J. B. Pritchard (Ed.), *Ancient Near Eastern texts relating to the Old Testament. Third Edition with Supplement* içinde (s. 623-632). Princeton: Princeton University Press.
- Moran, W. L. (1992). *The Amarna Letters*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Munn-Rankin, J. M. (1956). Diplomacy in Western Asia in the early second millennium B.C. *Iraq*, 18(1), 68-110. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/4199599>.
- Oller, G. H. (1995). Messengers and ambassador in Ancient Western Asia. J. M. Sasson (Ed.) *Civilizations of the Near East III* içinde (s.1465-1473). New York: Charles Scribner's Sons.
- Oppenheim, A. L. (1952). The archives of the Palace of Mari: A review article. *Journal of Near Eastern Studies*, 11(2), 129-139. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/542155>.
- Oppenheim, A. L. (1965). A note on the scribes in Mesopotamia. H. G. Güterbock & T. Jacobsen (Ed.), *Studies in Honour of Benno Landsberger on his Seventy-Fifth Birthday, April 21, 1965* içinde (s. 253-256). Chicago: The University of Chicago Press.
- Oppenheim, A. L. (1967). *Letters from Mesopotamia. Official, business, and private letters on clay tablets from two millennia*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Oppenheim, A. L. (1968). The eyes of the Lord. *Journal of the American Oriental Society*, 88(1), 173-180. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/597911>.
- Sasson, J. M. (1969). *The military establishments at Mari*. Rome: Gregorian & Biblical Press.
- Sasson, J. M. (1972). Some comments on archive keeping at Mari. *Iraq*, 34(1), 55-67. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/4199931>.
- Sasson, J. M. (1973). Biographical notices on some royal ladies from Mari. *Journal of Cuneiform Studies*, 25(2), 59-78. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/1359419>.
- Sasson, J. M. (1998). The King and I a Mari King in changing perceptions. *Journal of the American Oriental Society*, 118(4), 453-470. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/604782>.
- Sasson, J. M. (2001). On reading the diplomatic letters in the Mari Archives. *Amurru*, 2, 329-338.
- Sasson, J. M. (2002). The Burden of Scribes. T. Abusch (Ed.), *Riches hidden in secret places: studies in memory of Thorkild Jacobsen* içinde (s. 211-228). Vinona Lake: Eisenbrauns.
- Sasson, J. M. (2007). Scruples: extradition in the Mari Archives. M. Kohbach, S. Prochazka, G. J. Selz & R. Lohlker (Ed.), *Festschrift für Hermann Hunger zum 65. Geburtstag gewidmet von seinen Freunden, Kollegen und Schülern* (Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 97) içinde (s. 453-473). Wien: Selbstverlag des Instituts für Orientalistik. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/23861430>.
- Sasson, J. M. (2008). Texts, trade, and travelers. J. Aruz, K. Benzel & J. M. Evans (Ed.), *Beyond Babylon. Art, trade, and diplomacy in the second millennium B.C.* içinde (s. 95-100). New York: Yale University Press.
- Sasson, J. M. (2014). *Casus belli* in the Mari Archives. H. Neumann, R. Dittmann, S. Paulus, G. Neumann & A. Schuster (Ed.), *Krieg und Frieden im Alten Vorderasien. Brandis 52e Rencontre Assyriologique Internationale International Congress of Assyriology and Near Eastern Archaeology Münster, 17.-21. Juli 2006* içinde (s. 673-690). Münster: Ugarit-Verlag.

- Sasson, J. M. (2015). *From the Mari Archives. An anthology of Old Babylonian Letters*. Winona Lake: Eisenbrauns.
- Skinner, Q. (2017). *Machiavelli*. (Ö. Nursu, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Thureau-Dangin, F. (1936). Textes de Mari. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie Orientale*, 33(4), 169-179.
- Trimm, C. (2017). *Fighting for the king and the gods. A survey of warfare in the Ancient Near East*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Tzu, S. (1963). *The art of war* (S. B. Griffith, Trans.). New York and Oxford: Oxford University Press.
- van De Mierop, M. (2005). *King Hammurabi of Babylon: A biography*. Oxford: Blackwell Publishing.
- van Driel, G. (1992). Weather: Between the natural and the unnatural in first millennium cuneiform inscriptions. D. J. W. Meijer (Ed.), *Natural phenomena their meaning, Depiction and description in the Ancient Near East* içinde (s. 39-52). Oxford. Erişim adresi: <https://dwc.knaw.nl/DL/publications/PU00010413.pdf>.
- Xenophon (1985). *Xenophon's Cyropaedia Book V. Gobryas and Gاداتas. Volume II* (W. Miller, Trans.). London: William Heinemann.
- Yıldırım, T. (2017). Abbasilerde bilgi toplama ve haberleşme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1), 249-264. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/354368>.
- Wente, E. F. (1963). Shekelesh or Shasu?. *Journal of Near Eastern Studies*, 22(3), 167-172. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/543157>.
- Wiesehöfer, J. (2011). *Ancient Persia from 550 BC to 650 AD*. London: I. B. Tauris Publishers.